

A magyar fürdőprogram felkarolása

Jobst Ágnes

A víz szimbolikus, gyógyító és megújító természetére utaló hiedelmek minden kultúrában megtalálhatók. A vízben való fürdés előbb a vallásos kultuszhoz tartozott, majd a gyógyításban is nélkülözhetetlen szerepet kapott. A fürdő a testi-lelki megújulást szolgálta, a beteg léleknek bűnbocsánatot, a beteg testnek felüdülést adott. Már a történelem előtti időkből ismeretesek a vizek gyógyhatásáról szóló híradások, amelyek egyikét maga a Biblia őrizte meg számunkra. „Jeruzsálemben a Juh-kapunál van egy fürdő, amelynek héberül Betezda volt a neve. Ott oszlopcsarnoka volt, nagyon sok beteg feküdt bennük: vakok, sánták, bénák, várva, hogy a víz megmozduljon. Az úr angyala ugyanis leszállt időnként a tóra, és felkavarta a vizet. Aki felkavarodása után először lépett a vízbe, az meggyógyult, bármilyen betegségben szenvedett.” (Ján. 5. 2-4) A történet tanulságát, annak szakrális vonatkozásaitól eltekintve, mai profán gondolkodásunkkal három pontban összegezhetjük, amelyek a következők. Bizonyos vizek gyógyító hatással rendelkeznek. Csodás tulajdonságuknál fogva gyógyulásban reménykedő betegek tömegét vonzzák magukhoz. Egészségük visszanyerése érdekében az oda zarándokolók hosszabb időt töltenek a fürdőhelyen.

A gyógyforrások hasznosítása ily módon nemcsak a betegségben szenvedők szempontjából fontos vállalkozás, de a forrás szűkebb régiójának életét is felpozsídíti, hiszen az ott időző vendégek és azok kísérői részére szállást és ételmezést kell biztosítani, hasonlóképpen az utak karbantartásáról és az utazás módjáról is gondoskodni kell. A gyógyforrások tehát a fürdővendégek és a helybeliek számára egyaránt jótéteményt jelentenek, amelyek kiaknázását vétek elmulasztani.

A Pannon medence területe az ókortól kezdve nevezetes volt meleg vizű forrásairól, amelyeknek vizét az itt letelepedett népek, így a rómaiak és a törökök fürdők építésére és betegek gyógyítására

használták. A történeti forrásokon kívül a számtalan helység- és utcanevben szereplő hévíz és fürdő utótag is erről árulkodik. A sűrűn látogatott felvidéki, erdélyi és Buda környéki gyógyfürdők azonban a XVIII. századtól háttérbe szorultak, és a magyar közönség körében egyre inkább az osztrák és cseh területen működő fürdőhelyek jöttek divatba.

1868-ban *Fürdői Lapok* címmel lapot indítottak, amelynek célja a gyógyfürdőink iránti érdeklődés fölkelte, honi fürdőhelyeink népszerűsítése volt. Amint az itt napvilágot látott egyik tanulmány megállapította, hazánk ásványvizei rendkívüli gazdagságra ellenére a balneológiai elmaradott országok közé tartozott, mégpedig a kellő kényelem, a rendezett körülmények, azaz a fürdölétesítmények és a szálláshelyek hiánya miatt. Az írás szerzője epésen, ám találóan állapította meg, hogy a történeti és régészeti emlékek gazdagsága, a török idők színvonalt idéző állapotok a kényelem hiányát korántsem ellensúlyozták (1). A fürdőhelyek vendégforgalmának felét ráadásul egészséges emberek adják, akik beteg hozzátartozóikat kísérik, vagy éppen levegőváltásra, kikapcsolódásra, netán szórakozásra vágnak. Nem véletlen, hogy éppen leglátogatottabb honi fürdőhelyünkön kerül 1848 óta megrendezésre a hazai társasági élet neves eseménye, a füredi Anna-bál, és az első magyar dunántúli kőszínház is 1831-ben itt kapott helyet.

A Fürdői Lapok töredékes évfolyamai feltárták a fürdőüggyel kapcsolatos problémákat és hiányosságokat, amelyeket első ízben a hazai közegészségügy rendszerét szabályozó 1876. évi XIV. törvénycikk próbált rendezni. A gyógyfürdőket és ásványvizeket illető paragrafusok a vegyelemzésen alapuló gyógyfürdő megnevezést a belügyminiszter hatáskörébe utalták. A Belügyminisztériumnak a fürdőhelyek posta- és távirórendszerének kiépítéséről, a helyi hatóságnak pedig a fürdőhelyekhez vezető utak karbantartásáról kell gondoskodnia. 1893-ban a Fürdői Lapok első évfolyamának életre hívója,

Weiss Antal: Bikszád fürdő. Plakát

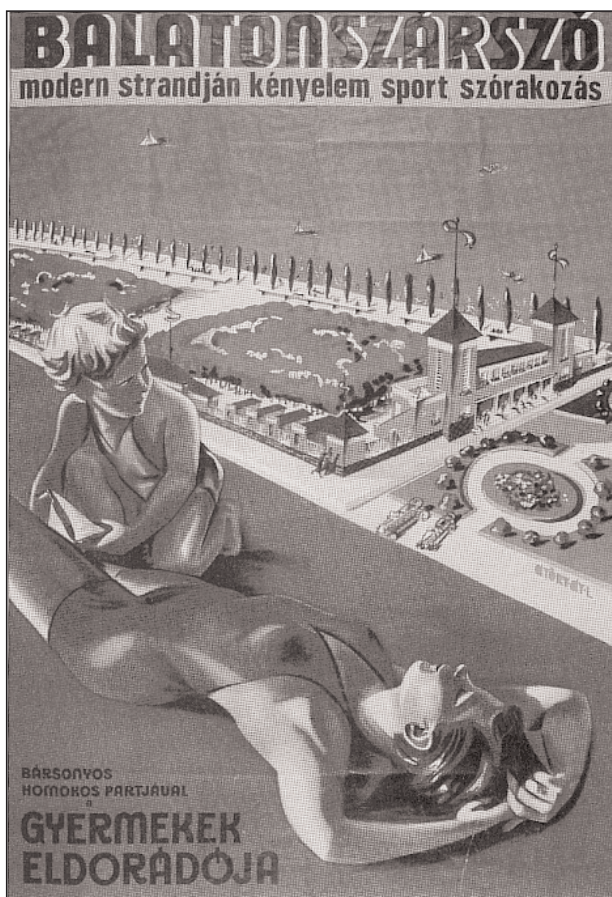
Chyzer Kornél (1836–1909) került a Belügyminisztérium egészségügyi főnöki tisztjére, aki az ásványvizekre és gyógyfürdőkre vonatkozó hatályos jogszabályokat összefoglalta (2) s ezzel a fürdőkultúra XX. századi fellendülésének alapjait lerakta.

A kedvezőtlen tendencia megállítására a múlt század hajnalán, 1900-ban hozták létre az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságot, amelynek feladatkörébe tartozott, hogy vizsgálja a hazai fürdőkkel kapcsolatos ügyeket, serkentse az ásványvíz-kereskedelmet, emelje a meglévő fürdők vendégforgalmát és figyelemmel kísérje a külföldi intézmények hasonló irányú működését, valamint hogy új fürdő- és nyaralótelepeket létesítsen. A hazai fürdő népszerűsítése érdekében 1901-ben húsz magyar fürdő- és gyógyhely ingyenes vasúti reklámját rendelték el (3). Az intézkedések nyomán megélnékvülts érdeklődést tanúsítja egy 1912-es belügyminiszteri rendelet, amely az állami és törvényhatósági alkalmazottak részére nyújtandó kedvezmény adásáról intézkedett (4). A csúzos és köszvényes bántalmak, valamint ízületi fájdalmak és bőrbajok gyógyítására kiválóan alkalmas, és a Vág völgyének kellemes természeti környezete révén ideális üdülési lehetőséget nyújtó pöstyéni gyógyfürdő tulajdonosával és igazgatóságával való egyezség alapján a

belügyi, a pénzügyi, a kereskedelemügyi, a földművelésügyi, a vallás- és közoktatásügyi és az igazságügyi tárca számára évente négy-négy, ötheti kúrára terjedő díjmentes fürdőhasználati jogot biztosítottak. Az ingyenes fürdőkúra lehetőségét az állami és törvényhatósági tisztviselők, valamint az állami és felekezeti népiskolai tanítók vehették igénybe. Az öthetes kúrán túlmenően a tisztviselők részére a fürdőigazgatóság a fődíny kivételével egész éven át kedvezményes üdülési lehetőséget biztosított. Ebből a célból két kétágyas szobát tartottak fenn, amelyekért – a hozzá tartozó ellátással együtt – napi egy korona térítési díjat kellett fizetni. A rendelet alkotóinak figyelme arra is kiterjedt, hogy a néptanítók – tekintettel a tanév keretei által megszábotott időbeli korlátokra – ez utóbbi lehetőséget fődínyben is igénybe vehessék. Egy másik 1912-es belügyminiszteri rendelet (5) már az igényjogosultságot igazoló arcképes igazolványok bevezetéséről rendelkezett, ami arról tanúskodik, hogy a nyugdíjasok, valamint a közös hadsereg tisztjeinek és altisztjeinek körére kiterjesztett kedvezmény iránt nem várt érdeklődés jelentkezett.

A század legelején indult meg Budapest nagyszabású fürdőépítési programja. A székesfőváros közgyűlése 1901. június 26-án tartott ülésén a fővárosi fürdők felkarolásáról, a honi fürdőkultúra fellendítéséről határozott. Mivel a budai keserűvíz-források egy ügyes magánvállalkozásnak köszönhetően már úgylis világhírnévre tettek szert, tanulmányozni kezdték a Gellérthegy lábánál elhelyezkedő korszerű, idegenforgalmi szempontból is vonzó fürdő létesítésének lehetőségét. A Ferenc József híd megépítését követő területrendezés lehetőséget nyújtott a régi Sárosfürdő forrásának és telektömbjének megvásárlására. Ezzel nagyszabású, és a főváros tulajdonában lévő mindhárom fürdőre – a Rudas, a Sáros (Gellért) és az Artézi (Széchenyi) fürdőre – kiterjedő fürdőépítési program vette kezdetét. A Széchenyi fürdő eklektikus épülete Cziegler Győző műegyetemi tanár tervei alapján 1913-ban készült el, a Gellért fürdő és a hozzá kapcsolódó 240 szobás gyógyszálló szecessziós épülete 1912–1918 között Stark Izidor, Sebestyén Artúr és Hegedüs Ármin építőművészek tervei alapján épült fel.

A Monarchia felbomlását követően az egykori kedvelt fürdőhelyek eléréséhez már útlevele és külföldi fizetőeszközre is szükség volt, hiszen a felvidéki és az erdélyi területek elcsatolásával leghíresebb gyógyfürdőink, például Trencsén-Teplic, Szliács, Pöstyén, Herkules- és Tusnádfürdő a trianoni határokon kívülre kerültek. A trianoni területelcsatolás nem csak a közhangulatot, de a nyaraláshoz szokott középosztály anyagi helyzetét is nagyban megrendítette, ily módon a honi üdülés megteremtésének lehetőségei kerültek előtérbe. Még a fürdőprogramot korábban ellenzők is belátták,

Balaton plakát az 1930-as évekből

hogyan megmaradt fürdőhelyeinknek, nem utolsósorban a fővárosnak, hangsúlyosabb szerepet kell vállalnia a harmadára zsugorodott ország életében. A Budapest fürdővárossá nyilvánítását célzó tudatos idegenforgalmi és fürdőpolitika mögé, immáron pártállástól függetlenül, mindenki felsorakozott. Amint a fővárosi gyógyfürdőbizottság felállításakor megfogalmazottakból kitűnik, a fürdőprogram kidolgozásában a szociális gondolat nem kis szerepet játszott. A háború után elszegényedett középosztály, valamint a szegény néprétegek számára a gyógyfürdők ideális lehetőséget kínáltak egészségük helyreállítására és bizonyos betegségek megelőzésére. Az egységes és átgondolt fürdőpolitikát dicséri, hogy a betegségi és baleseti kötelező biztosításról 1927-ben közzétett törvénycikk, a programban megfogalmazottakkal megegyezően, a gyógyfürdők és a gyógyvizek használatát bevonta a táppénzes ellátás körébe (6).

A nyaralás és gyógyfürdőzés szokásának meghonosodásában fontos szerepet játszott a Bethlen-kormány által 1923-ban bevezetett munkaügyi törvény, amely a munkaidőt napi nyolc órában határozta meg, és bevezette a fizetett szabadság intézményét. Ezen jótékony intézkedést, amelynek a szabad

hétvége is köszönhető, később fokozatosan mind több iparágra kiterjesztették. Még az ipari tanulóknak és a tanoncoknak is járt az évi két hét fizetett szabadság (7). Az intézkedés nyomán megnövekedett szabadidő mennyisége lehetőséget kínált arra, hogy az egészséges életmód és a testmozgás különböző formái az életvitel részévé válhassanak. A hétvége eltöltésének gyakori és kedvelt módjává vált például a kirándulás, amely a szabad levegőn való tartózkodás mellett társas összejövetelek szervezésére is kiváló lehetőséget teremtett. Tömegek kezdtek hódolni a vízi sportok örömeinek, így például a különösebb felszerelést nem igénylő úszás élvezetének. A harmincas években még jó vízminőségű Dunán sokféle szabadstrandok működtek, amelyeket bárki belépődíj nélkül igénybe vehetett. A szabadidő kellemes és hasznos eltöltésének kiváló, de már megfelelő felszerelést igénylő módja volt az evezés, erre a korszakra tehető az evezőegyletek elterjedése, amelyek közösen tartották fenn csónakházaikat és vízi járműveiket.

A nyári vakáció eltöltésére honi fürdőhelyeink közül a Balaton kínálta a legkedvezőbb lehetőséget. Jóllehet az északi partszakasz, elsősorban Füred és Tihany, valamint Szigliget és Badacsony környéke arisztokrata- és művészkörökben már korábban is kedvelt üdülőhelynek számított, mindazonáltal a szélesebb néprétegek, elsősorban a középosztály számára a „magyar tenger” még mindig kevésbé ismert üdülési célnak minősült. Új jelszó született tehát, amely így hangzott: „Nyaraljon itthon!” A húszas évek második felében kezdődött meg a Balaton birtokbavétele. A déli parton fekvő hatalmas területeket felparcellázták, és ott számtalan kies lak és nyaraló épült. A megfizethető áron kínált telkek a polgárság és a kispolgárság, valamint az értelmiség, tehát a kevésbé tehetősek körében váltak népszerűvé. A magánépítkezések mellett a társas üdülési beruházások különféle formái is megindultak. A különböző foglalkozási csoportok önkéntes egyletei és szervezetei kisebb-nagyobb üdülőket építettek és tartottak fenn, amelyeket tagjaik és azok családjai jutányos áron vehettek igénybe.

A szabad vizek birtokbavétele mellett a hévizek kiaknázásában rejlő idegenforgalmi lehetőség sem került el a program kidolgozóinak figyelmét. A korszerű higiéniai normáknak megfelelő, színvonalas és turisztikailag is vonzó gyógyfürdők kialakítása érdekében a népjóléti és munkaügyi miniszter 1922-ben a gyógyfürdő és nyaralótelepek egészségügyi viszonyainak javításáról és ellenőrzéséről intézkedett (8). A Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter aláírásával közzétett rendelet apropóját az adta, hogy az első világháború idején, illetve azt követően a fürdőlétesítmények egészségügyi berendezéseinek korszerűsítésére és karbantartására a béke éveiben megszokottól kevesebb figyelem és anyagi

erő jutott. Az ország közegészségügye és a fürdők felvirágoztatása érdekében sor került az egészségügyi követelmények megállapítására és a felállított normák szigorú betartatására. A fürdő- és nyaralótelepekre kiküldött közegészségügyi felügyelők nem csupán a medencék és fürdőberendezések állapotát, de a nyaralóvendégek részére kiadott házakat és vendégszobákat is tüzetesen vizsgálták. Az ellenőrzés a kutakra, a vízvezetékekre, az illemhelyekre, a csatornákra és az emésztőgödrökre, valamint az udvar és a ház tisztaságára egyaránt kiterjedt. A talált hiányosságokat írásban rögzítették, és azokat záros határidőn belül pótolgatták. A rendelkezés végrehajtását a helyszínrre kiküldött közegészségügyi felügyelők mellett a megyei tisztii főorvosok, a járási tisztiorvosok és az illetékes főszolgabírák folyamatosan figyelemmel kísérték. A fürdők karbantartása ügyében az üzemeltetők részére ingyenes egészségügyi és műszaki tanácsadással szolgáltak. Szintén a felügyelet megszervezését segítette a fürdők törzskönyvi nyilvántartásának bevezetése (9). A törzskönyvek a gyógyfürdők és nyaralótelepek, valamint a területükön található gyógyintézetek és ásványvízforrások nyilvántartására szolgáltak, egyben a változásokat nyomon követték és rögzítették.

Az évtized végén a gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről, az üdülőhelyekről és az ásvány- és gyógyforrásokról szóló, 1929-ben közzétett törvénycikk a fürdők gyógyhatásának minősítését is a népjóléti és munkaügyi minisztérium hatáskörébe utalta (10). Szabályozta egyúttal a fürdők és felszereltségük nyilvántartását, a megfelelő színvonalú infrastrukturális háttér (beteg elhelyezése, élelmezése és kiszolgálása stb.), valamint a fürdőorvosi ellátás megszervezését. A gyógyhelyek környezetének és a fürdők forrásvidékének természeti megóvására úgynevezett belső és külső védőövet állapított meg, amelyen belül tilos volt az egészségügyi követelményeket sértő, a gyógyhely nyugalmát és biztonságát zavaró ipari vagy kereskedelmi tevékenység. Gyógyfürdőt és éghajlati gyógyintézetet ettől kezdve csak a magyar királyi népjóléti és munkaügyi miniszter engedélyével lehetett nyitni, és a kérelem előterjesztésekor igazolni kellett, hogy a megjelölt gyógyvíznek a fürdő berendezése útján igénybe vett használati módja vagy a hely éghajlata betegségek gyógyítására alkalmas. Az intézeteket megfelelően képzett orvos alkalmazására, valamint házirend előterjesztésére kötelezték.

A gyógyfürdőkre és üdülőhelyekre vonatkozó feladatok mind hatékonyabb ellátása érdekében az Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottságot újjászervezték, amelybe a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium, az Országos Közegészségügyi Tanács és a nagyobb biztosítótársaságok küldötteit delegálták. A szervezet elnöke személyesen a népjóléti és

Hirdetmény a Széchenyi gyógyfürdőről

munkaügyi miniszter lett. A gyógy-idegenforgalom fellendítése céljából a bizottságon belül egészségügyi, gazdasági, forgalmi és propaganda albizottságot állítottak föl, amelyek észrevételeikkel és javaslataikkal a fürdő- és gyógyvízprogram valóra váltását segítették elő. A megbízható minőségű ásványvíz forgalmazását segítette például elő az a rendelkezés, amely a palackok felcímkézését írta elő (11). A címkén a forgalomba hozatali engedély keltét és számát, esetlegesen a víz vegyi összetételét kellett feltüntetni. Gondoskodtak a gyógy- és üdülőhelyek fejlesztéséhez szükséges ingatlanok kisajátításáról, amelyet a népjóléti és munkaügyi miniszter a kereskedelem- és földművelésügyi miniszterrel közösen állapított meg (12). Újabb berendezések létesítését 20 évre terjedő adómentességgel támogatták. 1931-ben a Balaton környékét is bevonták a kiemelt magyar idegenforgalmi célpontok és a gyógyturizmus körébe (13). 1934-ben a belügyminiszter a kívándorlási alapba befolyt jövedelmek átcsoportosításáról intézkedett, ami lehetővé tette évi 150 000 pengőnek az idegenforgalom céljaira történő felhasználását (14). A tudatos idegenforgalmi és fürdőpolitika egy évtized leforgása alatt meghozta gyümölcsét, és 1934-ben Budapest elnyerte a fürdőváros címet.

1937-ben itt került sor az első Nemzetközi Fürdőügyi Kongresszus megrendezésére, és Budapest a Nemzetközi Fürdőügyi Szövetség székhelye lett.

A második világháború alatti területi gyarapodásoknak köszönhetően az ország gyógyfürdőinek száma átmenetileg ismét növekedett, majd a trianoni határok visszaállítását követően újfént lecsökkent. A fürdők épületállománya a háború pusztításai által jelentős kárt szenvedett, amelynek helyreállítása, illetve pótlása az újjáépítés során fokozatosan ment végbe. A második világháború után megnyitott fürdők sorában első az angyalföldi Szabadság, általunk Dagály néven ismert „népfürdő” volt, amely egyben a korszak fürdőkulturájának jelképeként vonult be a köztudatba. A fürdőt tápláló kutak fúrása egyébként már korábban, 1944-ben megkezdődött. A háborút követően a Fővárosi Közmunkák Tanácsa kezdeményezte a strandfürdő mielőbbi felépítését, amely 1948. szeptember 4-én nyitotta meg kapuit. Az új létesítmény szolgáltatásait 1949-ben öltözővel és gyermekmedencével, 1955-ben téli gyógymedencével, 1956-ban pedig 50 méteres úszómedencével bővítették.

A dél-alföldi fúrások közül legsikeresebbnek az 1957–1959-ben megkezdett gyulai várfürdő építése bizonyult, amelynek beruházási munkálatai 1961-re fejeződtek be. A Dunántúl gyógyászati és idegengyógyászati szempontból két rendkívül sikeres fürdőlétesítménye a zalakarosi és a büki gyógyfürdő volt. Mindkét hévízre az 1960-as évek olajkutató fúrásainak köszönhetően bukkantak. Az értékes ásványi anyagokat tartalmazó forrásokat az évtized közepén

gyógyvízzé nyilvánították, és korszerű, minden igényt kielégítő, komplex kezelést nyújtó fürdőlétesítmények kiépítését kezdték meg. Az 1970-es évek közepétől mindkét fürdő hatalmas bel- és külföldi idegenforgalmat bonyolít le. Budapesten a háborúban súlyosan megrongálódott a Margit fürdő helyén 1979-ben épült a hasonló szintű Thermal Szálloda, amelyet 1990-ben a Thermal Hotel Helia, majd 1991-ben a Thermal Hotel Aquincum követte.

A XX. századi fürdőkulturával kapcsolatban végezve a nemzeti sport két fontos, e századhoz kapcsolódó létesítményéről sem szabad megfeledkeznünk. 1930-ban, a Margitsziget déli végén nyílt meg a magyar úszósport első fellegvára, a Nemzeti Sportuszoda, amely 1974 óta az 1896-os athéni gyorsúszóbajnok, Hajós Alfréd nevét viseli. A nemzeti úszósport másik fontos központja a neves sportújságíróról elnevezett Komjádi Béla sportuszoda, amely 1976-ban nyitotta meg kapuit. A Császár fürdővel közös létesítményhez egyébként már korábban is kapcsolódott egy sporttörténeti nevezetesség, mégpedig az 1926-os úszó Európa-bajnokság megrendezése. Az akkori konszolidációs politika jelentékeny sikernek könyvelhette el, hogy Magyarország megkapta a neves sportesemény megrendezésének jogát, amely – megfelelő sportlétesítmény hiányában – a budai Császár fürdőben került lebonyolításra. A magyar úszósport képviselőinek versenyekre való felkészítése mellett mindkét uszoda jelentős szerepet vállalt az úszni vágyó közhatalom igényeinek kielégítésében (15).

JEGYZETEK

1. P.L.I.: Vázlatok a hazai fürdőkről. *Fürdői Lapok* 1868;3:18-9.
2. 1893. évi 44.404. sz. körrendelet.
3. A m. kir. belügyminiszter 1901. évi április 25-én közzétett 34.640 sz. körrendelete
4. A m. kir. belügyminiszter 1912. évi 25.554. sz. rendelete.
5. 43, 949/1912. BM sz. rendelet. Az egészségügy irányítása a korabeli közigazgatási struktúra szerint a belügyminiszter irányítása alá tartozott.
6. 1927. évi XXI. tc. V. fejezet 30. § 2. pont.
7. L. Nagy Zsuzsa. Nyaraljon itthon! A Balaton meghódítása. *Rubi-con;1998/7. p. 44.*
8. A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 88.489/1922. N.M.M. sz. rendelete.
9. A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 9998/1923. N.M.M. sz. rendelete.
10. 1929. évi XVI. törvénycikk.
11. A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 500/1931. N.M.M. eln. sz. rendelete.
12. A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 500/1931. N.M.M. eln. sz. rendelete.
13. A m. kir. min. 2.820/1931. M.E. sz. rendelete.
14. 1934. évi XXIV. tc. 1. §.
15. Noha a cikk megírásakor bennünket nem a teljesség igénye vezérelt, mégis ide kívánkozik egy koncepcionális jellegű, két patinás budai fürdőről szóló megjegyzés. A Császár és a Lukács fürdőre, a század fürdőkulturájában játszott jelentős szerepük dacára, nem tértünk ki, mert a tanulmány az állam szerepéről szól az idegenforgalom és a gyógyturizmus irányítása terén. E két fürdőlétesítmény pedig a század első felében, egészen 1946-ig magánkézben volt.